

PAIS DEZSŐ BEFEJEZETLEN JANUS PANNONIUS-TANULMÁNYA

Az 1973 tavaszán elhunyt Pais Dezső utolsó művének részletét tesszük közzé az alábbiakban. Sajátos szimbólumnak tekinthetjük, hogy ennek a több mint hat évtizedet felölelő tudományos pályának a kezdete és a végpontja egyaránt Janus Pannonius nevéhez kapcsolódik.

Ő maga utal rá: első nyomtatásban megjelent műve – latin szakdolgozata: „Janus Pannonius »Eranemus«-a és a latin klasszikusok” 1910-ben jelent meg (EPH XXXIV, 760–75). Többször mesélte, hogy ezt a művét „golyája”, az ifjú Huszti József másolta annakidején. Valószínű – fűzte hozzá Pais Dezső –, Huszti érdeklődése is ekkor támadt fel a jeles humanista iránt.

A hatvanas évek kutatásainak eredményei újra Janus felé fordították figyelmét. Különösen Tóth István „Janus Pannonius származása” (IfK 1965. 603–13) című tanulmányának helység- és személynévi vonatkozásai, megállapításai foglalkoztatták. Amikor 1971 telén beszámolhattam neki a mikrofilmről megismert [I.] Sevillai kódex anyagáról, első kérdése az volt, vajon az Eranemos szerepel-e benne. Ekkor már – Klanczay Tibor felkérésére és biztatására – javában folytatta széleskörű kutatásait: szövegkritikai vizsgálatokat végzett, Janus-monográfiákat, oklevélkiadványokat, régi térképeket tanulmányozott. Klanczay Tibor eljuttatta hozzá a tervezett 1972-es tudományos ülészak tematikáját is. Így alakult ki az a terve, hogy kutatásainak eredményeit – hozzászólás formájában – Tóth István előadásához kapcsolja majd (erre utal is a tanulmányban). A tervezett időpontra azonban a munkának csak egy része készült el; közben egyre szaporodtak az átnézett, kicédulázott okleveles adatok; újabb és újabb összefüggésekre derült fény. Szakadatlanul, úgyszólván élete végső percéig dolgozott rajta, küzdve a testi gyengeséggel, panaszolva látása romlását, érezve ereje fogyását – és mégis fáradhatatlanul. Reménykedett abban, hogy még lesz ideje rendezni a gyűjtött és feldolgozott anyagot; ezért nem akarta részletekben, a befejezés előtt kiadni a kezéből a kész töredéket sem.

Amikor Kázmér Miklós Pais Dezső hagyatékát rendezte, a Janus Pannonius – anyagban egy kisebb terjedelmű, befejezett kézirat céduláira bukkant (ezt, a hozzászólásnak tervezett cikket közöljük az alábbiakban). Ehhez csatlakozott még egy, borítékokba rendezett, terjedelmesebb munka cédulagyűjteménye is, ezzel a címmel: „Janus természeti és emberi környezete a gyermekkorban”. A cédulák gazdag hely[név] történeti és okleveles anyagot tartalmaznak; azonban – sajnos –, egy jelentős részük alig olvasható: tükrözik Pais látásának romlását (utóbb a kéziratnak használt korrektúralapok mindkét oldalára írt). Sajnos ezeknek a megfejtése nagyon aprólékos munkát igényel: az idézetek visszakeresése révén, a forrásokkal való egybevetés alapján lehetséges csupán.

Mint már többször is utaltam rá, az alább következő tanulmány eredetileg Tóth István 1965-ös IfK-beli cikkéhez, illetőleg 1972-es pécsi előadásához készült – hozzászólásnak –, Pais maga is többször utal erre a körülményre, Bizonyító adatainak csak egy részét közli itt, a többi – feltehetően –, a terjedelmesebb tanulmány számára tartotta fenn. A tanulmány szövegét – gyakorlatához híven – cédulákra fogalmazta, de már nem nézte át, nem javította ki annak apróbb egyenetlenségeit.

A szöveget a kéziratához hűségesen alkalmazkodva teszem közzé: követem a szerzői utasításokat a tagolásban, kiemelésben is. Ott, ahol szükséges – és lehetséges volt –, a Paistól csak utalással jelzett részleteket (főként idézeteket) a források alapján – [ ] jelek közé téve egészítettem ki. Ugyanígy jártam el a nehezen olvasható, vagy többféleképpen értelmezhető helyeken is.

Horváth Mária